

EKONOMİK KALKINMADA TARIMIN ROLÜ

Doç. Dr. Cevdet ÖGÜT 1/

Özellikle ikinci dünya harbinden sonra milletlerin üzerinde önemle durdukları konulardan birisi ekonomik kalkınma olmuştur. Nedeni ise yaşadığımız dünya üzerinde kurulan ve adına zenginler (gelişmişler) veya fakirler (az gelişmişler) denilen milletler topluluğunun yan yana bulunuşudur. Günümüzde bir tarafta fakirlik çemberini kırmağa çalışan milletler, diğer tarafta refah seviyesini *muhafaza* etmeğe veya dahada geliştirmeye gayret eden milletlerin çabalarını görmekteyiz. O halde sorun hemen hemen her ülke için aynıdır : vatandaşlarına daha fazla mal ve hizmet temini veya dünya üzerinde üretilen mal ve hizmetlerden daha büyük oranlarda pay alma çabası. İşin sadece maddi yönü ile ilgilenen bölümüne, biz ekonomik gelişme veya büyüme adını veriyoruz. Ekonomik gelişmede ölçü üretimin ve fert başına milli gelirin artmasıdır. Kalkınma kavramı ise daha geniş olup ekonomik gelişmenin yanısıra ekonomik ve sosyo kültürel yapının değiştirilmesini ve yenilenmesini de içermektedir. Bu ayrım tatbiki yönden fazla anlamlı görülmemekle beraber problemle ilgili

teorik modellerin geliştirilmesinde ve konuya tesir eden faktörlerin belirlenmesinde yararlıdır².

Az gelişmişlik nedir? Az gelişmişlik mutlak anlamda olmayıp nisbi anlamda bir kavramdır. Yani gelişmiş ülke olmasaydı az gelişmişlik söz konusu olamazdı. Böyle olunca da gelişmiş ülkelere kıyasla nüfuslarına ve tabii kaynaklarına göre yeteri sermaye ile teçhiz edilmemiş ülkelere az gelişmiş ülkeler diyoruz³. Az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkı belirleyen kesin bir çizgi olmadığına göre ülkelerin gelişmişliği hakkında bazı kriterler dikkate alınarak karar verilir. Nüfusun sektörlere dağılımı, fert başına milli gelir, şehirleşme oranı, teknik eğitim ve eğitimin düzeyi gibi kriterler kullanılabilir. OECD'nin kriterlerine göre ise yılda fert başına gayri safi milli hasılası 700 dolardan az, nüfusun % 35 den fazlası tarımla uğraşan ve yılda fert başına 800 Kwt/saat dan az elektrik tüketimi olan ülkeler geri kalmış olarak kabul edilmektedir⁴.

1/ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Ekonomi Bölümü, Öğretim Üyesi.

2/ Vural Savaş, Kalkınma Ekonomisi, Bursa İ.T.İ.A. Yayın No. 6, Semt Matbaası İst. -1974, s. 5

3/ R. Nurkse, Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü (Çeviri) Menteş Kitabevi İst. -1964, s. 5

4/ Fethi Açıll, Genel Ekonomi Ders Notları; A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 326 Ank. Üni. Basımevi-1968, s. 87

Az gelişmiş ülkelerin özelliklerini incelediğimiz zaman görürüzki bu ülkelerde milli gelirin yarıya yakın bir kısmı tarım kesiminden sağlanmakta, aktif nüfusun üçte ikisinden fazlası bu kesimde istihdam edilmekte, tüketim harcamalarının yarıya yakın bir kısmı gıda maddelerine yönelmektedir. Bu üç oran (Tarımın milli gelirdeki payı, tarımdaki aktif nüfus oranı ve tüketim harcamaları oranı) ile geri kalmışlık arasında tam bir paralellik kurulabilir; diğer şartlar veri iken bu üç oran ne kadar yüksekse ekonomi o derecede geri olacaktır 1/. Tarımsal faaliyetlerin hakim olduğu bir ekonomide eğitim, sağlık, ulaşım, sanayi ve buna benzer faaliyetlerin geriliği ile fert başına milli gelirin düşüklüğü, nüfus ve nüfus artış oranının fazlalığı dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra sektörlerarası yapısal farklılıklar -dengesizlikler görülmektedir. İhracatının büyük bir kısmını ham madde ve tarım ürünleri teşkil etmektedir.

Bir ülkenin fiziki anlamda mal ve hizmet üretimini artırabilmesi için adına üretim faktörleri dediğimiz şu unsurların bir arada bulunması gerekir:

- 1- Arazi
- 2- Sermaye
- 3- Emek
- 4- Teşebbüs kabiliyeti

Az gelişmiş ülkelerin temininde güçlük çektiği - sadece değilse bile - en önemli unsur sermaye olmaktadır. Üretilmiş üretim vasıtalarıdır diye tanımlanan sermaye iki yoldan temin edilebilir.

1- Toplum ürettiği malların bir kısmını ihtiyaçları için tüketmeyip üretime ayırır. Bunu yurtiçi milli tasarruf olarak tanımlayabiliriz.

2- Üretimde kullanmak üzere dışardan sermaye ithal edilmesi. . Burada dış yardım ve dış özel yatırım (yurt dışı gayri milli tasarruf) olarak tanımlayabiliriz.

Az gelişmiş ülkelerde fakirliğin fasit dairesi diye tanımlanan bir vakıayı da hemen bütün ekonomistler kabul etmektedir. Bu: (1) düşük gelir seviyesinin (2) küçük tasarruf kapasitesi yarattığı (3) düşük tasarrufun sermaye yetersizliği ile (4) düşük üretim seviyesinin nedeni olduğu ve (5) bunlardan dolayı gene düşük gelir seviyesi ile karşılandığı şeklinde özetlenebilir. Bu olayı kısaca "Bir ülke fakir olduğu için fakirdir" diye formüle edebiliriz. Bunun yanısıra biliyoruz ki ekonomik gelişme, üretim hacminin ve fert başına gelirin artması ile üretimde sermaye kullanımının artması veya sermaye stokunun büyümesine bağlıdır. Yani milletlerin kalkınma yolunda çaba ve gayretleri fakirlik çemberlerini kırmalarına bağlıdır.

Genel hatalarını verdiğimiz ekonomik kalkınma veya gelişme süreci içinde az gelişmiş ülkelerde hakim sektör olan tarımın yeri ve önemi nedir? Tarımın ekonomikkalkınmaya katkısı ne ve nasıl olabilir? Ekonomik gelişme için gerekli sermaye stoku tarım sektöründe yaratılabilir mi?

Sektörlerarası ilişkilere baktığımız zaman tablo gerçekten ümitsizdir. Ekonomik gelişmenin yükünü taşımasını istediğimiz tarım sektörü az gelişmiş

1/ Gülten Kazgan, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, İst. Üni. Yayın No. 1210, Sermet Matbaası İst. 1966, s. 7

ekomiler içerisinde gelir bölüşümü, teknoloji, eğitim düzeyi kriterleri dikkate alındığında en az gelişmiş sektör hüviyetini göstermektedir. Tüketiciye ve sanayiciye yeteri gıda hammaddeleri üretmeyen devlet yardım ve yatırımlarına geniş ölçüde muhtaç olan bir sektördür. Böyle bir sektörün kalkınmaya katkısı nasıl olabilir? Bunu üç bölümde inceleyebiliriz:

- 1- Ürün ve piyasa katkısı
- 2- Sermaye katkısı
- 3- Emek katkısı

Mevcut koşullar içerisinde tarım bunları gereği gibi sağlamıyor ise bu sektör içerisinde yapısal değişiklikleri sağlayacak bir reorganizasyonun gerekliliği açıktır. Yani durgun köy ekonomisinin yapısını ve tarımda üretim fonksiyonlarını değiştirmeksizin tarımın söz konusu katkıları yaparak ekonomik gelişmeyi harekete geçirmesi söz konusu değildir. Bu konuların ayrıntılarına girmeden önce vurgulamak istediğimiz ana tema ekonomik gelişmede tarıma öncelik tanınmasıdır.

Tarımı ekonomik gelişmede itici güç haline getirecek yapısal değişiklikleri reform hareketleri olarak tanımlayabiliriz. Toprak yada tarım reformu adı ile anılan yapısal değişikliklerin sadece günümüzün geri kalmış ülkelerinin sonunu olmadığını ve bu günün gelişmiş ülkelerinin bir çoğunun tarihte şu veya bu şekilde tarımda yapısal değişiklikleri gerçekleştirmeye mecbur kaldıklarını görmekteyiz. "Fransız ihtilalinden sonra yapılan toprak reformuyla feodalizmin tasviyesi; 19 ncü

yüzyılın ortalarına doğru Japonya'da gelişme için ilk bilinçlenmeye başlayan ve tarım kesimini sanayileşmenin finansman kaynağı haline getiren toprak reformu; 19 ncü yüzyılın ortasından sonra Çarlık Rusya'sında yapılan reformlar ve Sovyet Rusya'daki kolektifleşme hareketi; sosyalizmden önce ve sonra Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan toprak reformları en önemli örneklerdir. Günümüzün az gelişmiş ülkeleri bir çoğunda da -başarılı veya başarısız -reform hareketleri görülmektedir. Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu konu edilmekle beraber özellikle 1969 den beri ön plânda tartışılan konulardan biri haline gelmiştir."^{1/} Geniş anlamıyla toprak reformu; insan arazi ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, tabii kaynakların korunması, pazarlama, kooperatifleşme, eğitim, araştırma ve yayım hizmetlerinin etkin hale getirilmesi, kredi temin imkanlarının genişletilmesi ve düzenlenmesi ile etkin bir fiyat politikasının işler hale getirilmesi konularını kapsar. Bu kadar geniş kapsamlı bir reform hareketinin mutlaka her denemede başarılı sonuç vereceği iddia edilemez. Belirli şartlar gerçekleşmediği takdirde reform başarılı olmayabilir. Başarısız yapısal değişiklik hareketleri ise daha önceki duruma nazaran daha büyük problemleri ortaya çıkarabilir. Reformun başarısını belirleyecek şartları kısaca şöyle özetleyebiliriz^{2/}

1- Az gelişmiş ekonomilerde arazi hem üretimin ana unsuru hem de çok kıt olduğu için en rasyonel şekilde kul-

1/ Gülten Kazgan a.g.e. s. 247-248

2/ Gülten Kazgan a.g.e. s. 249

lanılmalıdır. Boş bırakılan ya da kullanılmayan arazinin üretime katılması tedbirlerinin yanı sıra yalnız kullanımdan dolayı arazi kaybını önleyici tedbirlerin de alınması gerekir.

2- Reformun başarısını ölçen tarımsal verimliliğin ve üretimin artması kriteridir. Tarımsal verimlilikten kastımız hem işgücü hemde arazinin verimliliğinin muhafaza ve artırma tedbirleridir ki bu üretim tekniğinin değişmesi yani sermaye artışıyla ilgilidir.

3- Tarımsal işletmelerin verim ve üretim artışlarına paralel olarak geçimlik tüketimlerinin artması ve tarımın piyasa ile ilişkilerinin azalmasını önleyecek tedbirler alınması gerekir. Böylece tarım kesiminde hem üretimin kuralları işlemeye başlayacak hem de diğer kesimlerin gelişimi için gerekli olan talep potansiyeli yaratılmış olacaktır.

4- Büyüyen tarımsal artık sanayi ve diğer kesimlerin gelişimi için gerekli yatırımların finansmanında kullanılmalıdır. Bu kullanım vergileme ve fiyat politikası yoluyla sağlanabilir.

5- Kamulaştırılan toprakların sahiplerine ödenecek tazminat tüketim veya verimsiz yatırımlar yerine ekonomik gelişme için gerekli alanlara yöneltilmelidir. Aksi halde yatırımları enflasyonla finanse etme zorunluluğu en kritik dönemde, yani toprak dağıtılan köylünün yeni şartlara geçiş döneminde ortaya çıkar. Bundan dolayı gelişmeyi önleyici etkisi olur.

Bunlara ilaveten işletme büyüklüğünün aile işgücünü en iyi değerlendirecek ve çiftçi ailesine yeteri geliri temin edecek büyüklükte olması. Köylünün yapısal değişiklik hareketine gö-

nüllü olarak katılması ve üretim, kredi, satış kooperatiflerinin en iyi şekilde işler halde tutulması reform hareketinin başarısını sağlayacak olan unsurlardır.

Bu yapısal değişikliklerden sonra tarımın ekonomik gelişmeye katkısını inceleyebiliriz.

1- Ürün ve Piyasa katkısı

Tarımsal ürünler hem kişilerin fizyolojik gıda ihtiyaçlarını hem diğer sektörlerin ham madde ihtiyacının büyük bir kısmını sağlamaları bakımından hayatı öneme haizdirler. Bunun yanı sıra tarımın diğer sektörlerle sattığı ürünlerle diğer sektörlerden aldığı mal ve hizmetler ve ihraç edilen tarımsal ürünler vasıtasıyla tarımın ekonomik kalkınmada piyasa katkısı büyük önem taşımaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde milli gelirin büyük bir kısmını meydana getiren tarım kesimi ekonomik istikrarın ya da istikrarsızlığın sebebi olmaktadır. Ayrıca düşük gelir seviyesi düşük seviyede talep yaratacağından diğer kesimlerin gelişimi bir bakıma tarımda yaratılacak talep potansiyeline bağlı kalacaktır. Bu ise zorunlu olarak tarımda hem toplam üretim hem de fert başına gelirin yükselmesine bağlıdır.

Ekonomik kalkınma için tarımda üretim miktarını artırmak yetmeyecektir. Üretimle birlikte artan tüketim temayülü kalkınmayı engelleyebilir. O halde asıl sorun tarımda yaratılacak artık değer ve bunun kullanımınıdır. Bu da tüketim temayülünü mümkün olduğu kadar artırmadan toplam üretimde meydana getirilecek artışla mümkündür. Tarım Kesiminde üretim artışı ise ancak iki yoldan sağlanabilir.

i- Tarımda halen kullanılmayan ya da yanlış kullanılan arazinin etkin biçimde üretime katılması.

ü- Tarımda birim alandan sağlanan ürün miktarının artırılması.

Tarımın piyasa katkısını tarımsal üretimin pazara arz edilen kısmı tayin eder. Pazarlanan tarımsal üretimin-toplam üretime oranı ne kadar büyükse tarımın piyasa katkısında o derece büyük olacaktır. Boş midelerin boş talep yaratacağı kabul edilirse hem tarımda fert başına gelir artışını hem de tarımın diğer sektörlerle ilişkisini temin edecek koşul üretimin piyasa -pazar- için yapılmasıdır. Bu yolla tarım kesimi tarım dışı kesimlerin mal ve hizmetlerinin talepcisi olacak iş bölümü ve ihtisaslaşmanın yükselmesi, iç piyasanın gelişmesi kişi başına gelirin artışı sağlanmış olacaktır. Bunun yanı sıra dış piyasaya arz edilecek tarımsal ürünlerin döviz getirilerinin öneminde belirtmek gerekmektedir." İktisadi gelişmenin başlangıç safasında, üretim malları sanayini kuramayan bir ülke, bunları gelişmiş ülkeden ithal etmek zorundadır. Teknik bilgi seviyesinin çok düşük, araştırma imkanlarının sınırlı olduğu bir gelişme seviyesinde, üretim tekniğindeki değişim'de ithal edilen kapital eşyasına bağlı kalmaktadır."^{1/} Bu ise tarımsal ürünlerden sağlanan döviz geliri ile finanse edilebilir.

2- Sermaye katkısı

Ekonomik gelişmede tarıma kaynak olarak bakıldığında gerçekleşmesi gereken asıl katkının sermaye katkısı veya tarımdan diğer sektörlerle sermaye

transferi olduğu görülür. Tarım kesiminden diğer kesimlere sermaye transferi üç şekilde ortaya çıkabilir^{2/}.

i- Tarım sektöründeki müteşebbislerin tarımsal olmayan kesimde yatırımda bulunmaları,

ii- Tarım dışı sektörlerin gelişimini finanse etmek için tarımın vergilendirilmesi,

iii- Uygun fiyat politikası ile ticaret hadlerinden gerekli değişiklikler yapılarak tasarruf meylili yüksek olan kesimde sermaye birikiminin hızlandırılması .

i- Az gelişmiş ekonomilerde tarım kesiminden diğer sektörlerle müteşebbis yolu ile sermaye akımını sağlamak çok fazla iyimser bir görüştür. Daha öncede belirtildiği gibi tasarruf gelirin bir fonksiyonudur. Tarımda fert başına gelir düşük olduğundan tasarruf kapasitesi de düşüktür. Genel tecrübeler tarımda sağlanan gelir artışının büyük kısmının tüketime yöneldiğini göstermiştir. Bu durum diğer kesimler için uyarıcı olmakla beraber artan talebin gelişmemiş tarım dışı sektörler tarafından karşılanmaması halinde ithalat zorlanır ve fiyatlar yükselir ki buda ekonomik gelişmeyi engelleyici önemli bir faktördür.

Bununla beraber tarım sektöründe gelir dağılımının adaletsiz olduğu ülkelerde yani geniş bir geçimlik kesimle büyük toprak mülkiyeti ve ticari tarımın bir arada bulunduğu ülkelerde tarım önemli bir tasarruf kaynağı olarak düşünülebilir. Ayrıca toprak reformu yoluyla büyük arazi sahiplerine ödenen arazi

1/ Gülten Kazgan, a.g.e. s. 254

2/ Kutlu Zoral, Gelişen Ekonomiler Ders Notları (Basılmamış) Erzurum-1974

bedellerinin tarım dışı sektörlere kaydırılması bu tip sermaye transferine örnek olabilir.

ii- Milli gelirin büyük bir kısmını meydana getiren tarım sektörünün dengeli bir ekonomik kalkınma için gerekli sermaye ihtiyacına katkıda bulunması gerekir. Şayet bu ihtiyaç gönüllü tasarruflarla sağlanamıyorsa devlet gücüne dayalı cebri tasarruf yolu çoğu zaman bir zorunluluk olarak ortaya çıkabilir. Böylece tarım sektörünün vergilen dirilmesi geçerli ve tutarlı bir politika olarak görülmektedir. Ancak, tarımın ekonomik gelişmedeki rolünün çok fazla mübalağalı bir şekilde ele alınması da amacı saptıracak neticeler doğurabilir. Bunun yanı sıra demokratik ülkelerde tarımın vergilendirilmesindeki siyasi güçlükler de dikkatten kaçmamalıdır.

iii- Fiyat mekanizması yolu ile tasarruf meyli yüksek olan kesimde sermaye birikiminin hızlandırılması en kolay ve bir bakıma de gizli bir vergilendirme usuludur. Burada sorun şudur: Ekonomik kalkınma için gerekli tasarruf reel gelir kaybına sebep olmaksızın mübadele haddindeki değişikliklerle hızlandırılabilir mi? Bu mümkün ise ticaret hadleri hangi kesim lehine olmalıdır? Ticaret hadleri ile tasarrufu artırmak mümkündür. Tatbikatta bu iç fiyatların tesbiti veya katlı döviz kurlarının tatbiki şeklinde görülmektedir. Bu tip vergilendirilmemin mahzurları üzerinde durmaya pek ihtiyaç yoktur. Zira fiyat mekanizmasının serbest işle yişi sınırlandırılmaktadır. Bu ise kaynakların yanlış kullanımına sebebiyet verebilir. Fiyatların tesbit veya tahdidi üretimi teşvik yerine geriletebilir. Buna rağmen ticaret hadleri tarım kesimi lehine değiştirilirse;

i- Tarımda reel gelir artar

ii- Yatırımların dağılımında tarıma daha büyük pay düşer

Tarım kesiminin tasarruf ve yatırım eğilimi diğer sektörlerden özellikle sanayi sektöründen daha fazla ve yatırımların tarımda daha fazla ve erken değerlendirme imkânı var ise netice olumludur. Ancak az gelişmiş ülkelerde bu şartları bulmak oldukça güçtür. Ayrıca tarımdaki gerçek gelir artışı tarım kesiminde tüketimi artırabileceği gibi diğer kesimlere işgücü ve tasarruf transferini de yavaşlatabilir. Bundan dolayı ticaret hadlerinin tarım lehine değiştirilmesi görüşünün mahzurlu olduğu ağırlık kazanmaktadır.

Ticaret hadlerinin sanayi kesimi lehine değiştirilmesi ise hem tasarruf ve yatırım meyili yüksek olan bu kesimde sermaye birikimini hızlandıracak hem de yatırımların daha kısa sürede değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

Özellikle az gelişmiş ekonomilerde tarımın yapısal özelliklerinden dolayı ticaret hadleri sanayi lehinedir. Zira;

i- Tarım kesiminde tam rekabet şartlarına yakın piyasa düzeni var iken diğer kesimlerde aksak rekabet şartları daha belirgindir.

ii- Tarım kesiminde piyasa ile ilgili malûmatın noksanlığı ve

iii- Devletin sanayiye himaye etmesi çeşitli gümrük himayeleri ve ithalatın vergiye tabii tutulması gibi nedenler sanayi sektörünü ticaret hadleri konusunda avantajlı kılmıştır. Bu mekanizmayı daha da açık şekilde farklılaştırmak ekonomik gelişmeye ters yönden etki edebilir.

3- Tarımın diğer saktörlere işgücü katkısı:

Ekonomileri geniş ölçüde tarıma dayalı az gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe çalışan nüfusun fazlalığı bu ülkelerin tipik özelliklerinden biridir. Bütün bu ülkelerin ortak problemi tarımda kronik ve geniş ölçüde mevcut bir işsizlikten muzdarip bulunmalarıdır. Tarım sektöründeki fazla işgücünün varlığı ve bu fazla nüfusun diğer sektörlerle kaydırılması hemen herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Buna rağmen zenginlik ve refahın asıl kaynağı olan yani sermaye yaratan işgücü bu ülkelerde müsrif bir şekilde ziyan olmaktadır^{1/}.

Araştırmalar tarım kesimindeki faal işgücünün marjinal produktivitesinin sıfır veya sıfıra yakın olduğunu ortaya koymuştur^{2/}. Hatta bazı ekonomistler az gelişmiş ülkelerde faal işgücünün marjinal verimliliğinin negatife dönüştüğünü iddia etmektedirler^{3/}. Her iki görüşün de ortaya koyduğu gerçek, tarım sektöründe artık işgücünün varlığıdır. Bu fazla işgücünün bu sektörden alınması üretimi azaltmayacak hatta artırabilecektir. Ekonomide üretim miktarını azaltmadan üretimden çekilebilecek işgücü miktarı gizli işsiz olarak tanımlanmaktadır. Üzerinde durulmak istenen gizli işsizlik mevhumu budur. Tarımın diğer sektörlerle işgücü katkısını az gelişmiş ekonomilerde miktarı küçümsenemeyecek derecede büyük olan gizli işsizler sağlayacaktır. Sermaya

teşekkülünün kaynağını teşkil edecek olan gizli işsizliği değerlendirmeye mekanizması nasıl kurulacaktır?

Mademki daha az işgücü ile aynı miktar üretim mümkündür ve mademki gizli işsiz kitlesini besleyen, barındıran bir işleyiş ekonominin yapısında mevcuttur; o halde gizli işsizleri diğer sektörlerle kaydırmakla sadece tüketici olan kişiler üretici durumuna getirilebilir. Bu açıdan bakıldığında az gelişmiş ülkelerde büyük bir problem gibi görülen gizli işsizliğin gizli bir tasarruf potansiyalini de bünyesinde sakladığını görürüz. Tarımda produktif olan üreticiler gerçek anlamda tasarrufları meydana getirirler ve tükettiklerinden fazlasını da üretirler. Ancak bu tasarruflar ziyan olmaya mahkumdur. Üretime katkısı olmayan kitlelerin tüketim faaliyetleri bu tasarrufları eritir. Gerçek üreticiler birer yük olmaktan başka bir şey olmayan akrabalarını, kardeş v.s. diğer iş sahalarına gönderebilir ve onların bu yeni iş sahalarında geçimlerini sağlayabilirse, ancak o zaman çalışmaları sonucu elde edecekleri tasarruflar ziyan olmaktan kurtulur. Böylece tarımdaki işçi fazlalıklarının üretken olmayan tüketimleri üretken tüketim haline dönüşebilir. Toprağa bağlı kitlelerden daha az tüketimde bulunmalarını talep etmek söz konusu değildir. Önemli olan daha fazla tüketimde bulunmalarını önlemektir. Böylece klasik görüşün aksine daha önceki tüketim seviyesini düşürmeden sermaye teşekkülünü artırmak mümkündür.^{4/}

1/ Rangner Nurkse, "Az gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü (Çeviri) Mentş Kitabevi, İst. -1964 s. 47

2/ Kutlu Zoral, Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonunun Yukarı Pasinler Ovasındaki Patates Üretimine Uygulanması, Erz. -1970, s. 70-90

3/ Arthure Lewis : Unlimited Labour, Further Notes, The Lanherter School 1958, s. 3

4/ Ragner Nurkse, a.g.e. s. 51

Hiç olmazsa bir geçiş dönemi süresince bu gizli işsiz kitlesinden prodüktif olarak istifade ekonomiye bir yük tevdi etmeden mümkündür. Bu ekonominin kendi içinde mevcut oto finansmanla başarılabilir. Bunun tatbikatta büyük güçlükler ortaya çıkaracağı aşıkardır. Toprağına ve muhitine bağılı büyük bir kitleyi yaşam düzeyinde bir farklılık yaratmaksızın başka sektörlerde istihdam etmek elbetteki güçtür. Fakat ümitsiz olmaktan da uzaktır. Yaratılacak sermayeye ortak etmek, gelecekte açılacak iş kollarında çalıştırılmak üzere rüçan hakları tanımak ilk akla gelen tedbirlerdir. Aksi halde tarımdaki fazla nüfus sanayiye aktarılmalıdır, ama bunun için sermaye gereklidir, az gelişmiş ülkelerde sermaye kıttır kısır döngüsü içinden çıkmak imkânsız değilse bile çok güç olur.

Bu anlatılanların yanısıra az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmelerini tek başına yürütemeyecekleri, bunun için dışardan sermaye teminine önem vermeleri görüşünün hemen kabul edilecek kadar avantajlı olmadığı tecrübelerle sabit olmuştur. Kayda bağılı dış yardımlarla, dış özel yatırımların az gelişmiş ülke ekonomisine geniş ölçüde katkıda bulunmadığı, şartsız yardımların ise hem süreklilik hem de miktar bakımından yeterlilik ve güvenilirlikten yoksun olduğu bir gerçektir. Yani az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınmada büyük ölçüde kendi öz kaynaklarına dayanmak zorunda dır.

Ayrıca, az gelişmiş ülkelerde temel ihraç malları tarım ürünleridir. Fiyatları ne kadar düşürürseniz dünya piyasasında o kadar avantajlı olursunuz,

ihracatınız artar, döviz geliriniz artar ve böylece az gelişlikten kurtulursunuz düşüncesini de kuşku ile karşılamak gerekir. İhracatında tıkanıklık görülen ürünler için budoğru olmakla beraber, her yıl kaçınılmaz gibi gösterilerek uygulanan devalüasyonlarla dünya piyasalarında tarım ürünleri fiyatlarını nisbi olarak düşürmekle, yanı aldığına pahalı, sattığını uçuz satmakla gelişmeyi sağlamak pek tutarlı görülmemektedir.

Netice olarak az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmenin başarılabilmesinin geniş ölçüde tarım kesimine bağılı kaldığını, tarım kesiminin ekonomik kalkınmaya gerekli katkılarda bulunabilmesi için de köklü yapısal değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu belirtebiliriz. Ekonomik gelişmede tarıma verilen öncelik sektörler arası bir tercihin sonucu değildir. Sadece ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için gerekli sermaye birikimi bu yolla daha kolay olmaktadır. Unutulmamalıdır ki tarımda yaratılacak artık değer diğer sektörlerin, özellikle sanayinin gelişiminde kullanılmaz, yani sanayileşmeye gidilmezse işsizlikten kurtulmaya imkan yoktur. Sanayi sektörünün sınırsız iş sahası yaratma olanakları dikkatten kaçmamalıdır. Ekonomik kalkınma bir bütün olarak ele alındığında dengeli bir büyümenin gereği olan sosyo-kültürel tedbirlerle sanayileşmenin bir arada yürütülmesi ekonomik kalkınmayı besleyip geliştirebilir. Nihayet bir ülkenin kalkınmasının kısmi değil bütün sektörlerde yaratılacak ahenkli bir gelişme ile mümkün olacağını ve gelişme süreci içerisinde tarımsal ürünleri ithal etmek zorunda kalmamanın sayısız avantajlarını belirtebiliriz.